

Umění na železnici

Vybraná umělecká díla
na českých nádražích

umění a železnice

Kdo by čekal, že podél kolejí vznikla jedna z nejrozsáhlejších kolekcí českého výtvarného umění...

Nádražní haly a nástupiště, administrativní budovy, technické objekty. To jsou místa, kde bychom našli překvapivě bohatou sbírku uměleckých, výtvarných a umělecko-řemeslných prvků. Dohromady jsou to stovky děl, která podávají svědectví o vývoji českého výtvarného umění. Také ale vyprávějí příběh technického pokroku a našich dějin. Nejstarší umělecká díla pocházejí z dob monarchie, nesou v sobě noblesní eleganci impéria, které sítí železnic propojilo velkou část Evropy. Následuje tvorba první republiky, ve které se zrcadlí národní hrdost a sebevědomí mladého státu. Socialistická éra přinesla mnohé monumentální realizace, současnost pak experimentuje s novými formami a materiály.

Zdobné a umělecké prvky, které jsou součástí železnice, často odkazují na dopravní funkci staveb. Proto se v nich setkáváme s různorodě pojednanými tématy okřídlených kol, se sochami železničářů nebo železničářek. Nádražní umění zve k cestě – sochy vítají cestující kamenným chlebem, objevuje se patron a ochránce cestovatelů bůh Merkur nebo Ikaros, symbol pohybu a rychlosti. Častým motivem uměleckého ztvárnění bývá lokalita, kde se dílo nalézá. V mozaikách,

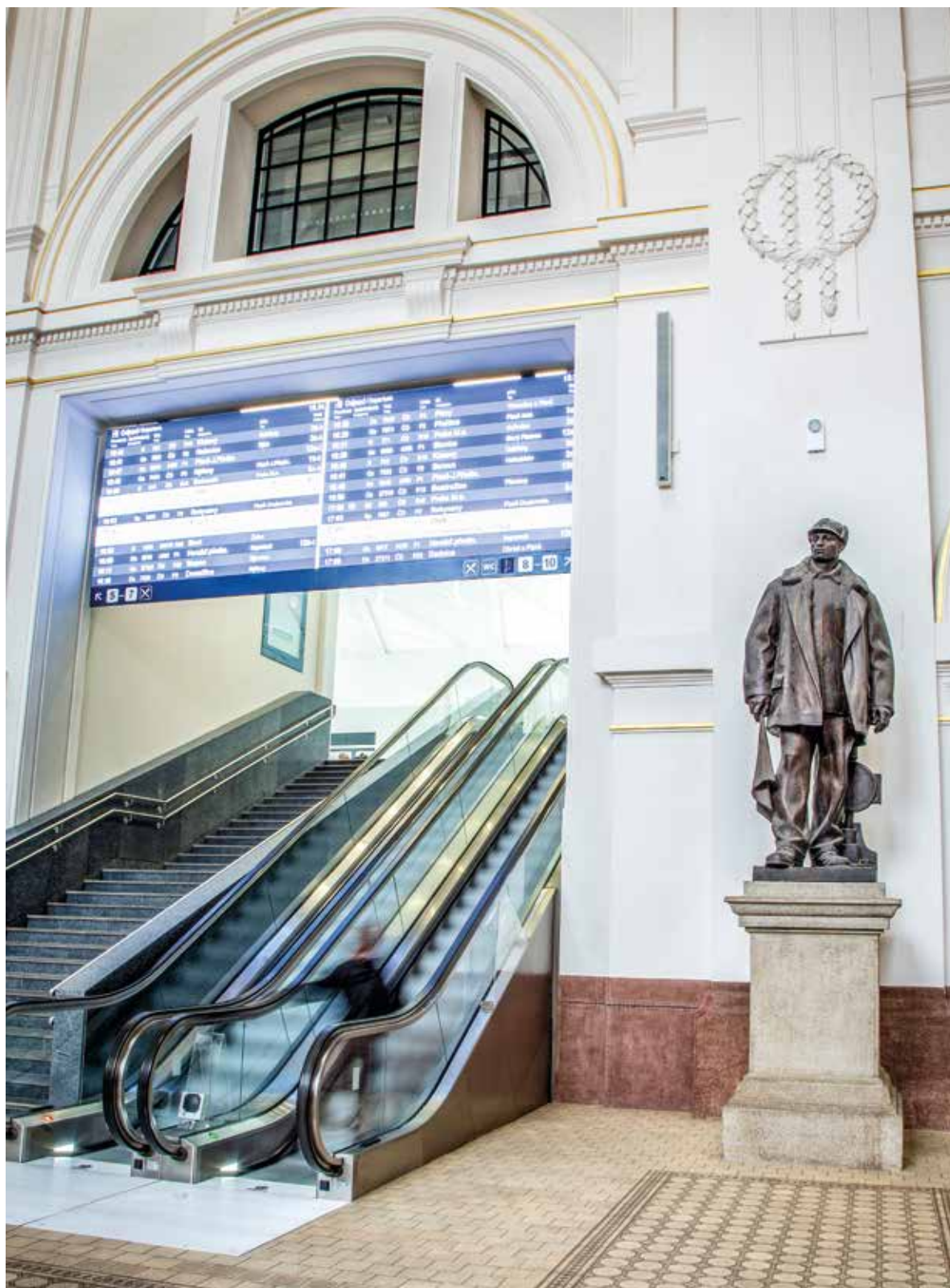
malbách, erbech i alegorických vyjádřeních najdeme danou obec, město i zemi. V železničním umění nechybí ani téma času, tak podstatné pro cestování. Je vyjádřené jak výtvarným ztvárněním proměňujících se ročních dob či přírodních procesů, tak zejména nádražních hodin, které bývají mnohdy vizuálně dominantní a z designového hlediska kvalitní. Nádraží jsou také nositeli paměti daného místa a jeho souvislostí, velmi časté jsou pamětní desky válečných padlých, památníky železničních stavitelů nebo pomníky založení nových tratí.

Opomenout nemůžeme ani kvalitní umělecko-řemeslná zpracování mobiliáře nebo stavebních prvků, třeba sloupků, zábradlí nebo obložení stěn, a také celkové ornamentální pojednání interiérů i exteriérů železničních budov.

Cestování vlakem nabízí nespočet příležitostí k setkání s výtvarnými a uměleckými prvky, které se liší svou funkcí, podobou i způsobem provedení. Všechny ale propojuje snaha oživit a zkrášlit místa určená k rychlému průchodu. Na železnici si náš zájem zaslouží nejen cesta samotná, ale i vizuální kultura, která ji neodmyslitelně doplňuje, obohacuje a zpřijemňuje.

plastika Prometheus **Kralupy nad Vltavou** _____ 4

vitráž Allegorie **Beroun** _____ 8

plastika Ikaros **Liberec** _____ 12

mozaika **Ústí nad Labem** _____ 16

plastika Hutník **Plzeň** _____ 20

mozaika Život na mořském dně **Žďár nad Sázavou** _____ 24

figurální sgrafita **Kolín** _____ 28

stěny z ohýbaného skla **Cheb** _____ 32

vitráž s mírovou symbolikou **Cheb** _____ 36

plastika Mír **Prostějov** _____ 40

reliéf **Znojmo** _____ 42

skleněná mozaika **Holubice Havířov** _____ 48

plastika Světloňši **Hradec Králové** _____ 52

obrazy Velký rybník a Zámek **Doksy** _____ 58

keramický reliéf Rychlá kola **Kopřivnice** _____ 60

veduty z Českého ráje **Turnov** _____ 64

keramické obklady ve Sloupovém sále **Praha hlavní nádraží** _____ 70

památník rozloučení **Praha hlavní nádraží** _____ 80

plastika Opřená **Duchcov** _____ 84

péče o historické dědictví _____ 90

díla na dalších místech _____ 92–155

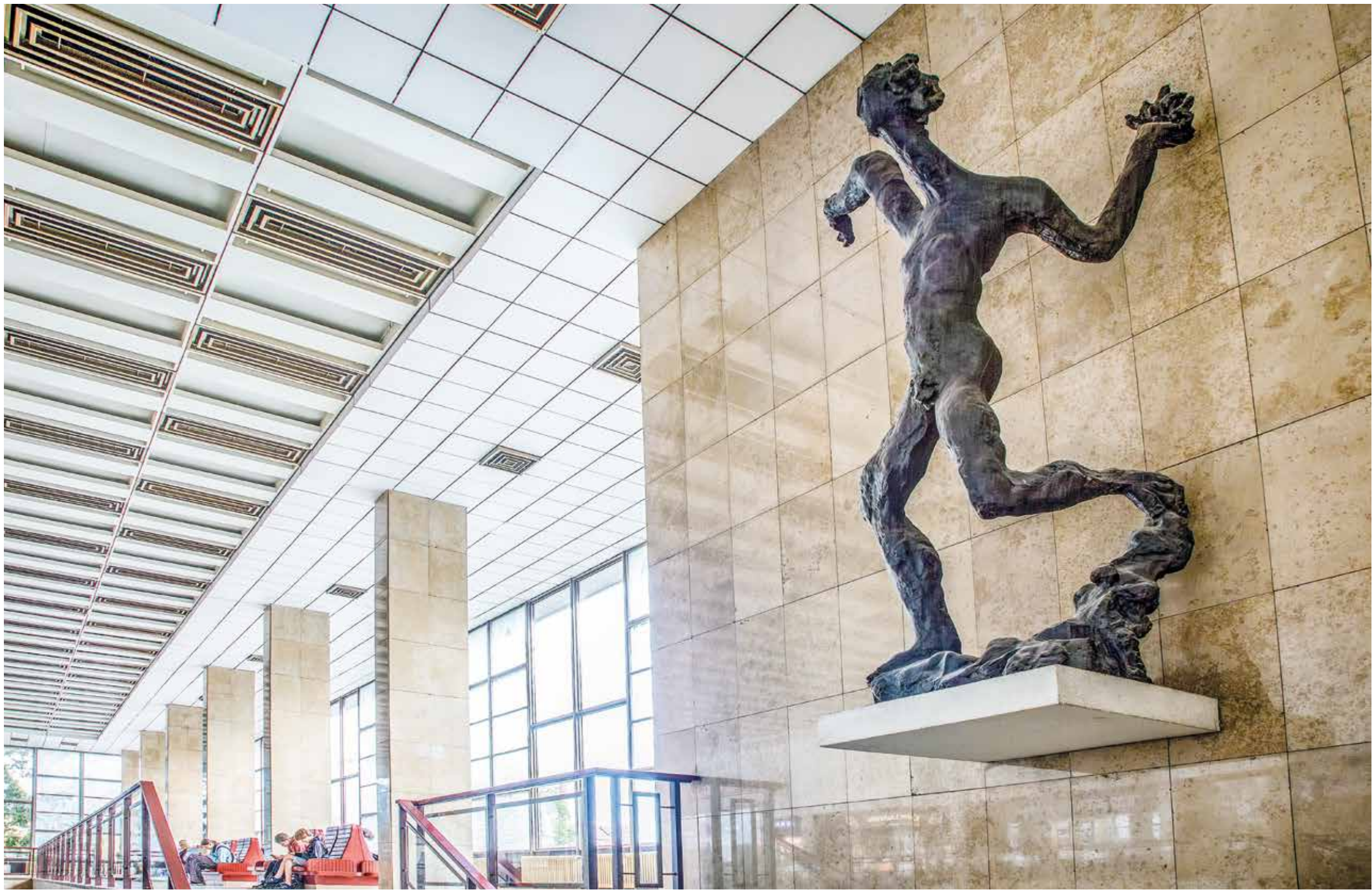
plastika *Prometheus*

1986

Ladislav Martínek

Kralupy nad Vltavou

Laminátová socha, instalovaná na galerii odbavovací haly v tehdy nově dokončené nádražní budově, pochází od brněnského sochaře a pedagoga Ladislava Martíňka (1926–1987). Představuje postavu běžícího Prométhea nesoucího oheň, který vzal bohům, aby jej předal lidem, kteří byli podle antických mýtů stvořeni právě Prométheem. Zároveň tato značně abstrahovaná figura symbolicky připomíná rozsáhlý nálet, který v březnu 1945 výrazně zasáhl centrum Kralup nad Vltavou. Figura je inspirována moderním sochařstvím, v němž obdobnou tematiku expresivního vypětí zpracovávali tvůrci, jako byli Pablo Picasso, Emil Filla, Ossip Zadkine a další. Zadkinovým pomníkem vybombardovanému Rotterdamu z roku 1951 je zřejmě Martíňkův artefakt přímo inspirován.

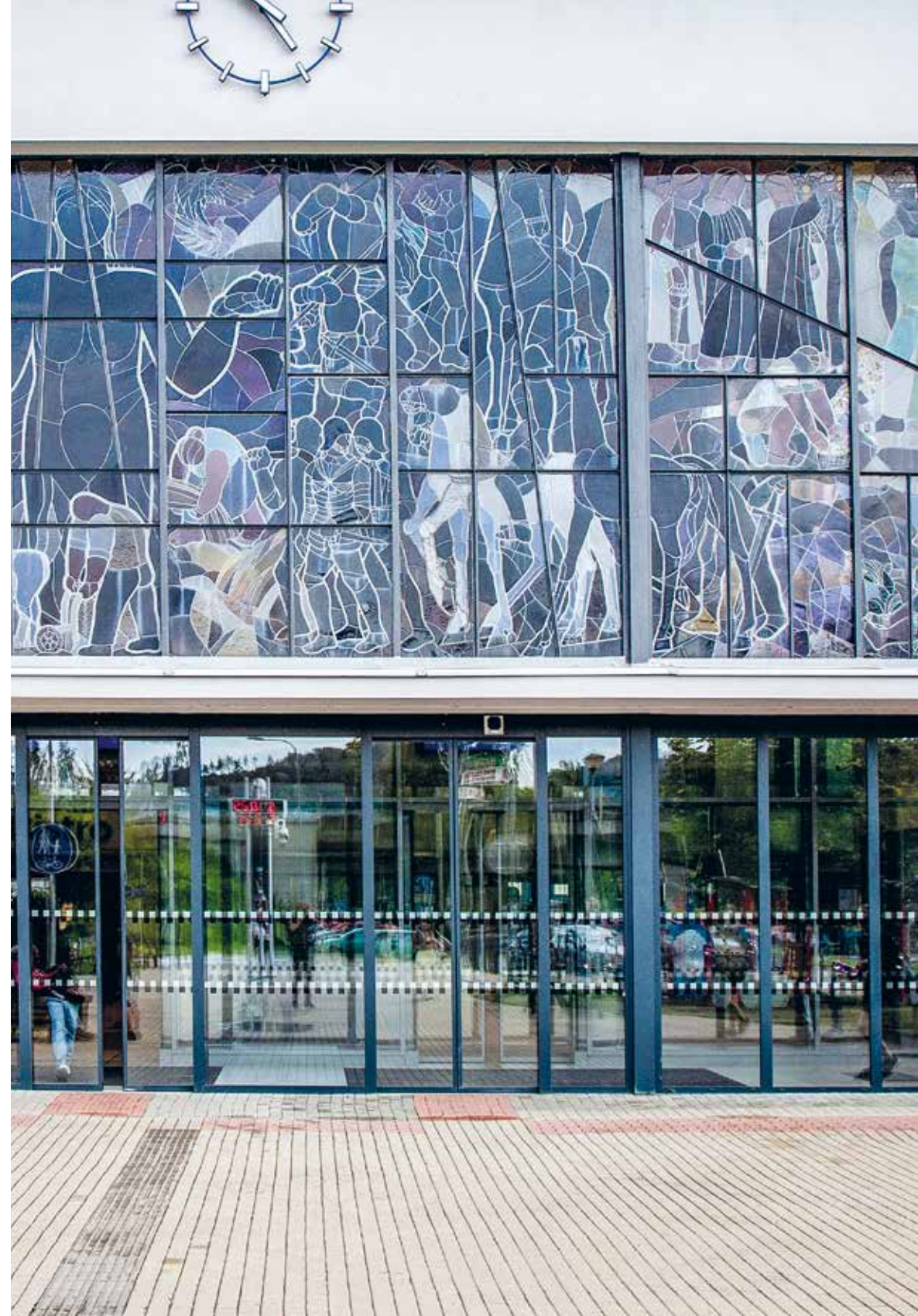

vitráž Alegorie

1968
návrh Jiří Kovařík

Beroun

Dílo působí velice monumentálně jak díky hmotně a sumárně pojatým figurám, tak díky výrazným barevným kontrastům. Protagonisté a segmenty výjevu jsou hierarchicky odstupňováni, největší prostor patří mohutné alegorické postavě, kterou můžeme chápat jako matku zemi. Kolem ní se rozvíjejí dramatické i všední historické události (orba, sklizeň vína, válka atd.), které se vážou i na místní kontext. Autor byl ve své stylizaci postav inspirován vlivnými avantgardními umělci, např. Fernandem Légerem či Pabem Picasseem, na jehož malbu Guernica se berounská vitráž částečně odvolává.

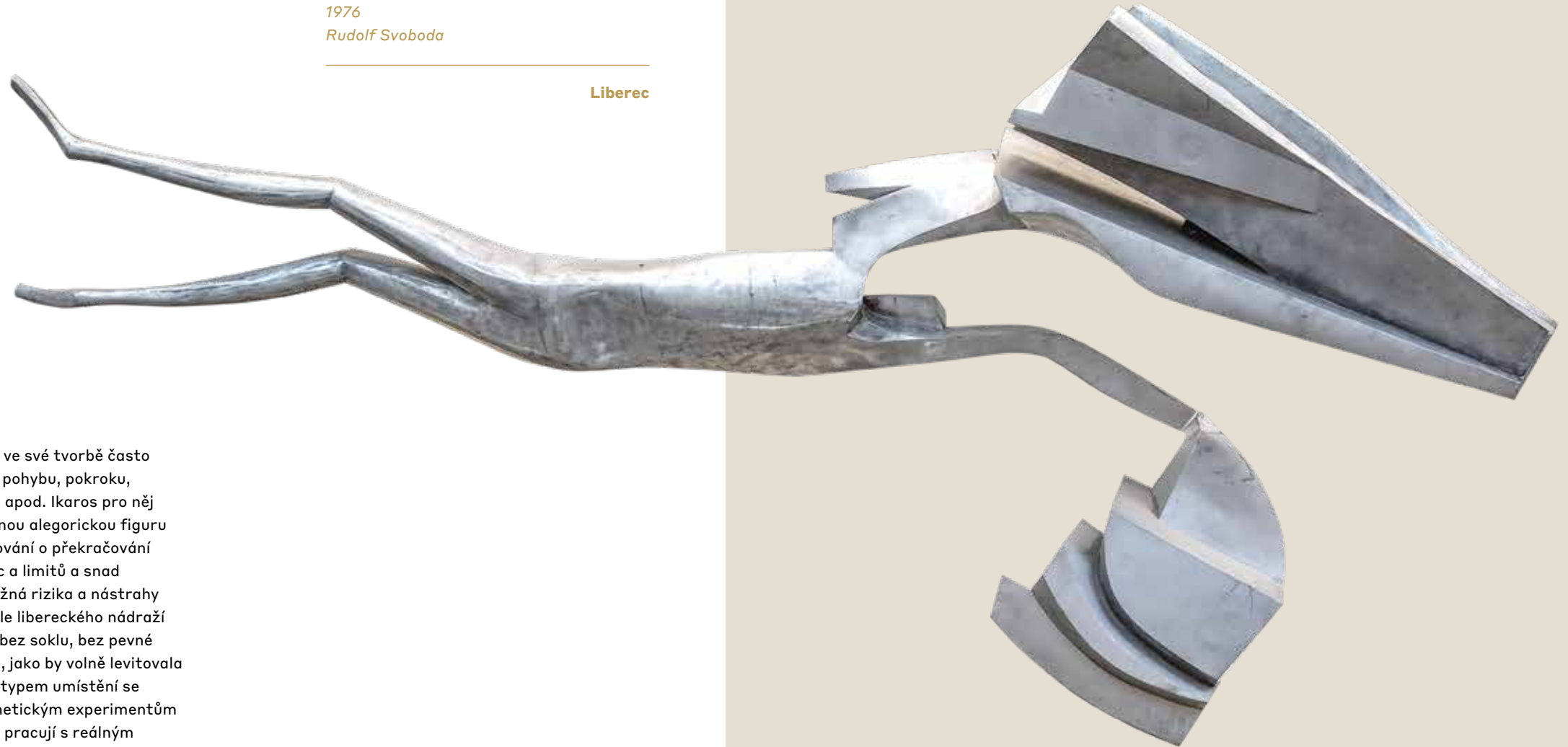

plastika *Ikaros*

1976
Rudolf Svoboda

Liberec

Rudolf Svoboda se ve své tvorbě často zabýval tematikou pohybu, pokroku, technického vývoje apod. *Ikaros* pro něj představoval vhodnou alegorickou figuru reprezentující usilování o překračování dosavadních hranic a limitů a snad naznačoval též možná rizika a nástrahy na této pouti. V hale libereckého nádraží je socha umístěna bez soklu, bez pevné opory, spíše se zdá, jako by volně levitovala ve vzduchu. Tímto typem umístění se socha přibližuje kinetickým experimentům v sochařství, které pracují s reálným pohybem a změnou jako integrální součástí díla.

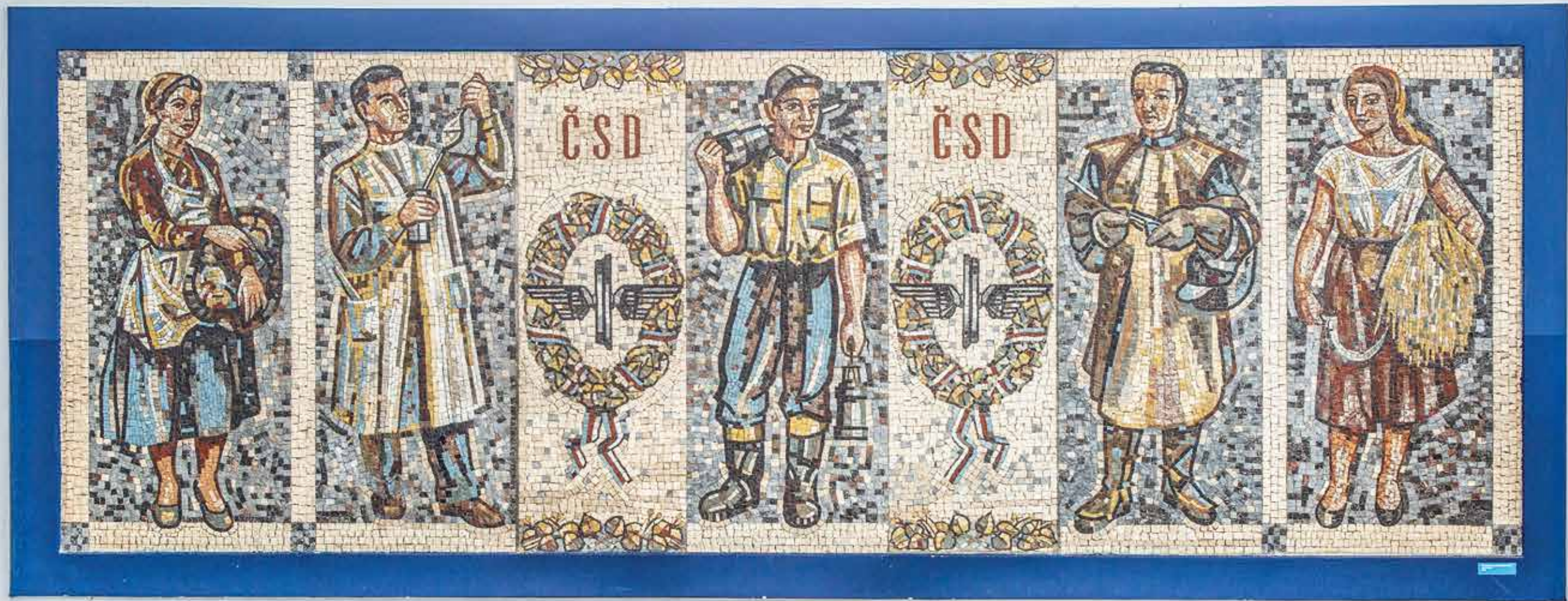

mozaika

1955
Josef Menš

Ústí nad Labem

Stěnu odbavovací haly ústeckého hlavního nádraží zdobí figurální kompozice z roku 1955 od děčínského malíře Josefa Menše (1920–1983). Rozměrná barevná kamenná mozaika představuje profese typické pro tehdejší severní Čechy. Průmysl reprezentují horník, slévač a chemik, zemědělství žena se srpem a zahradnice. Celek doplňuje dvojice okřídlených kol jako symbolů Československých státních drah. Mozaika je vytvořena sumárním, hmotně a sevřeně působícím stylem. Svým klidným rytmem dodávala místu nejen předpokládané ideově reprezentační kvality, ale také poskytuje divákovi dojem jistého ztišení v jinak velmi dynamickém průmyslovém centru, alespoň co se doby vzniku tohoto artefaktu týče.

plastika Hutník

1956

Ladislav Novák

Plzeň

Ve vstupní hale plzeňského hlavního nádraží se nachází monumentální socha kovodělníka, respektive hutníka, který představuje jednu z figur rámujeících reprezentativní vnitřní schodiště. Socha je sice vytvořena ještě plně v duchu socialistického realismu (který se po roce 1956 teprve pomalu začínal vytrácet), ale přesto působí dosti živě a přesvědčivě. Ztělesňuje tíži materiálu i práce, ale cítíme z ní i pohyb vyjádřený zhoupnutím boků v duchu michelangelovské stylizace figury.

mozaika Život na mořském dně

1967

návrh Bohumír Matal

realizace Ústředí uměleckých řemesel

Žďár nad Sázavou

Průčelí nádražní budovy ve Žďáru zdobí dvě monumentální výtvarné kompozice od autora, který je známý především díky svému angažmá ve válečné umělecké Skupině 42, jejímž členem byl také Kamil Lhoták. Matal se tu vyjadřuje v duchu organické abstrakce, do níž překládá své krajinářské vize. Nechal se zde inspirovat tvorbou španělského surrealisty Joana Miróa a díky tomu působí dílo fantaskním, imaginativním dojmem.

figurální sgrafita

1950

Zdeněk Kazda a Vlastimil Květenský

Kolín

Nádražní budova byla postavena v letech 1937–1940 podle návrhů architektů Vladimíra Weisse a Josefa Zemana. Stěna odjezdové dvorany byla na počátku 50. let 20. století doplněna sgrafity s figurálními motivy zemědělství a stavitelství ve stylu socialistického realismu. Jejich autory jsou malíř a grafik Zdeněk Kazda (nar. 1930) a malíř, sochař a keramik Vlastimil Květenský (1930–1985), kteří se ve své tvorbě ve spolupráci s architekty podíleli na řadě monumentálních plošných i prostorových kompozic, doplňujících soudobou architekturu. Kolínské sgrafito využívá dílčích symbolických motivů a zrcadlových, vzájemně se doplňujících figurálních skupin. Nejzajímavější je zde zčásti asymetrické a nepravidelné řešení celků obrazových ploch. V šedesátých letech doplnil tyto ideově-dekorativní výjevy obraz vlakových souprav (hlavní je zde elektrická jednotka řady 451/051, tzv. pantograf, nově přezdívaná též žabotlam), který v obdobné barevné škále vytvořil malíř K. Kratochvíl.

Průběh k vlakům

RELAY.

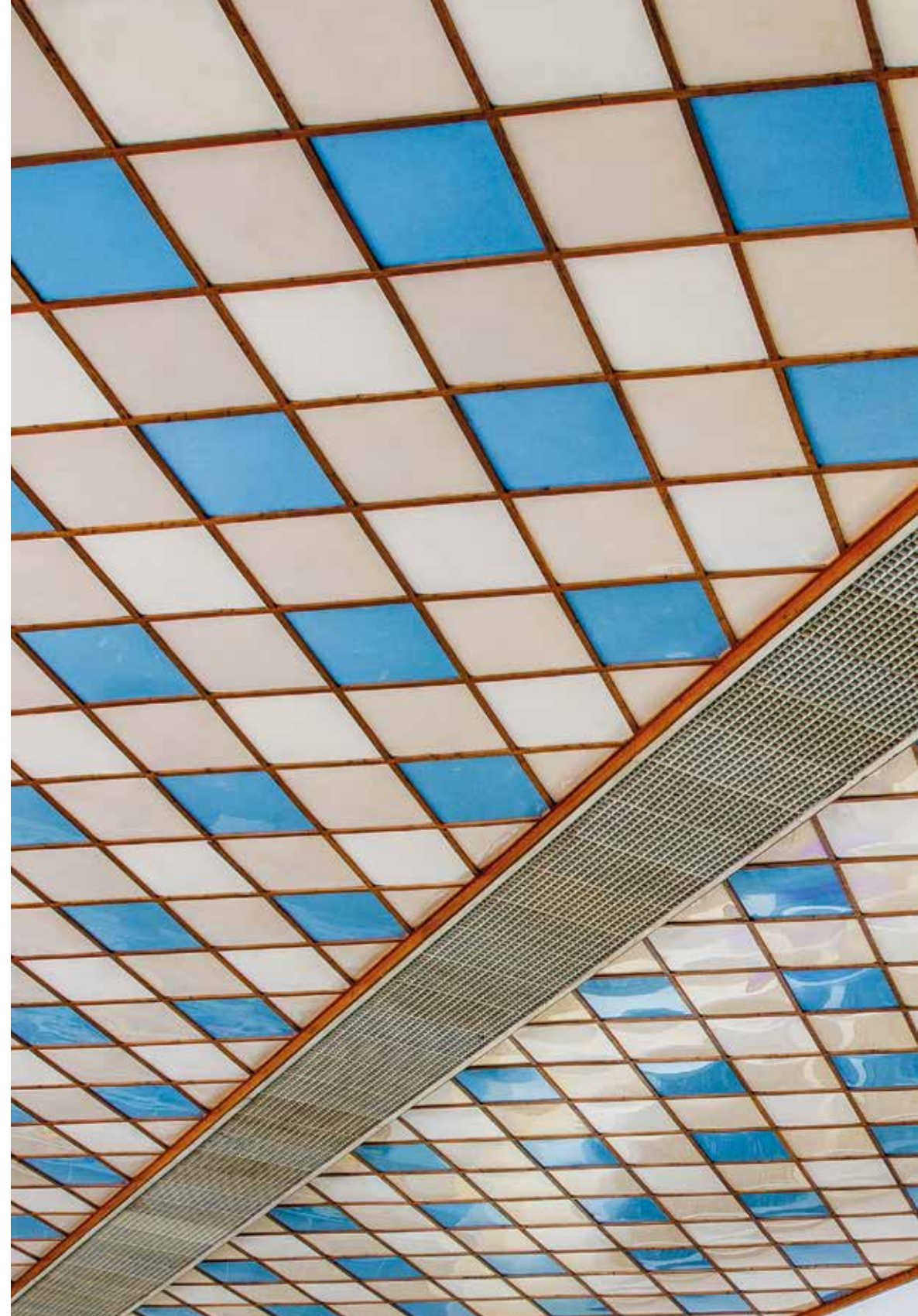
stěny z ohýbaného skla

1968

Benjamin Hejlek a Jan Štíbych

Cheb

Jedna z nejkompexnějších realizací moderních nádražních budov u nás, v níž se setkávají prvky výtvarné výzdoby, architektonického inovátorství a reprezentativního vztahu k divákovi, se nachází v Chebu. Tento pozoruhodný komplex vznikl na základě plánů architekta Josefa Dandy v letech 1958–1962. Vzhledem k době vzniku, která je rámovaná významným úspěchem na Expo '58 v Bruselu a politickým i kulturním uvolňováním, se také výtvarné pojetí chebského nádraží pokoušelo co nejvýraznějším způsobem reprezentovat dobovou československou kulturní úroveň. K tomu přispíval i fakt, že chebské nádraží bylo považováno za výkladní skříň tuzemského kulturního a hospodářského rozvoje, určenou pro oči návštěvníků přijíždějících ze západních zemí. Na bohaté umělecké výzdobě se podíleli důležití výtvarníci, představitelé různých dobových směrů, např. sochaři Hugo Demartini a Vladimír Preclík nebo malíř Zdeněk Holub. Zcela ojedinělým dílem na pomezí užitého umění a průmyslového designu je interiérová stěna z ohýbaného tabulového skla ve druhém podlaží odbavovací haly. Vytvořili ji sklářští výtvarníci Benjamin Hejlek (1924–1993) a Jan Štíbych (nar. 1926) a dodnes dokládá tradici umělecké kvality i technologické vyspělosti severočeského sklářství.

Príjezd / arrival

Príjezd / arrival	12:58
12:58	
13:05	
13:12	
13:18	
13:25	
13:32	
13:38	
13:45	
13:52	
13:58	

Ceska dráhy

vitráž s mírovou symbolikou

1962
Zdeněk J. Holub

Cheb

Nad hlavním vstupem do nádražní haly je osazena velkoplošná vitráž, v níž se kombinuje abstraktní tvarosloví s ideovou symbolikou, která měla fungovat jako uvítání do někdejšího socialistického Československa. Stylizovaná postava ženy vypouštějící holubici míru je tu zasazena do tvarově bohaté a barevně velmi působivé, abstrahované kompozice. Její prvky jsou vytvořeny na základě inspirace přírodními motivy a procesy, které obklopují lidskou figuru s idylickým, ale též vitálním souzněním.

plastika

Mír

1951

Vladimír Navrátil

Prostějov hl. n.

Alegorie míru od olomouckého sochaře Vladimíra Navrátila (1907–1975) z roku 1951 je dominantním uměleckým prvkem prostějovského nádraží od architekta Jaroslava Otruby, které bylo postaveno v letech 1947–1952. Bílá barva vápence výrazně kontrastuje s červeným lícovým obkladem průčelí a monumentální exteriérová plastika je tak nepřehlédnutelným vizuálním akcentem celé stavby. Kvalitu zvolené kompozice zvyšuje i její asymetrické řešení a podtrhnutí rozdílů mezi plastickými a plošnými výtvarnými prostředky.

reliéf

1950

Josef Fiala

Znojmo

V letech 1949–1951 vyrostla na místě bývalé budovy Rakouské severozápadní dráhy poškozené v závěru války bombardováním nová, pozdně funkcionalistická stavba podle projektu architekta Pavla Moravce. Uliční průčelí vedle hlavního vstupu je doplněno pásem kamenných reliéfů v přízemní části. Figurální kompozice od sochaře Josefa Fialy (1891–1960) znázorňuje hospodářská odvětví charakteristická pro Znojmo – výrobu keramiky, nakládání okurek a vína. Josef Fiala, který byl žákem slavných sochařů Otakara Španiela, Bohumila Kafky a Jana Štursy, se věnoval i medailérské tvorbě a jeho znojemský reliéf má tak povahu blízkou tomuto oboru. Dílo se vyznačuje klidným, aditivním rytmem a osově souměrnou, vyváženou kompozicí.

ZNOJMO

skleněná mozaika Holubice

1965

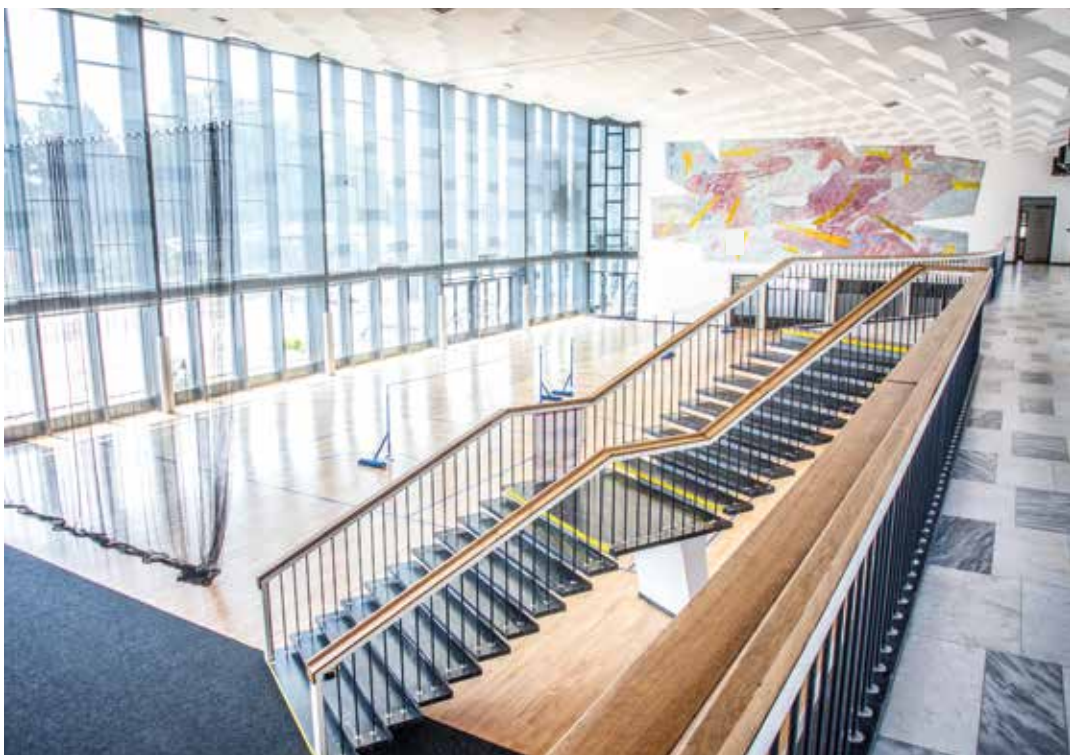
návrh Vladimír Kopecký

realizace František Tesar

Havířov

V promodelovaném, dynamickém interiéru havířovského nádraží je umístěna velkoplošná mozaika ze štipaného skla, která nese jak prvky konkrétních, ideových symbolů, tak znaky volné, téměř abstraktní kompozice. Sklářský výtvarník a malíř Vladimír Kopecký, který se proslavil mimo jiné působivou, dramatickou realizací pro Expo '92 v Seville, zde využil poměrně jemné, až impresionistické barevné škály. Dílo působí vzdušným, otevřeným a klidným dojmem.

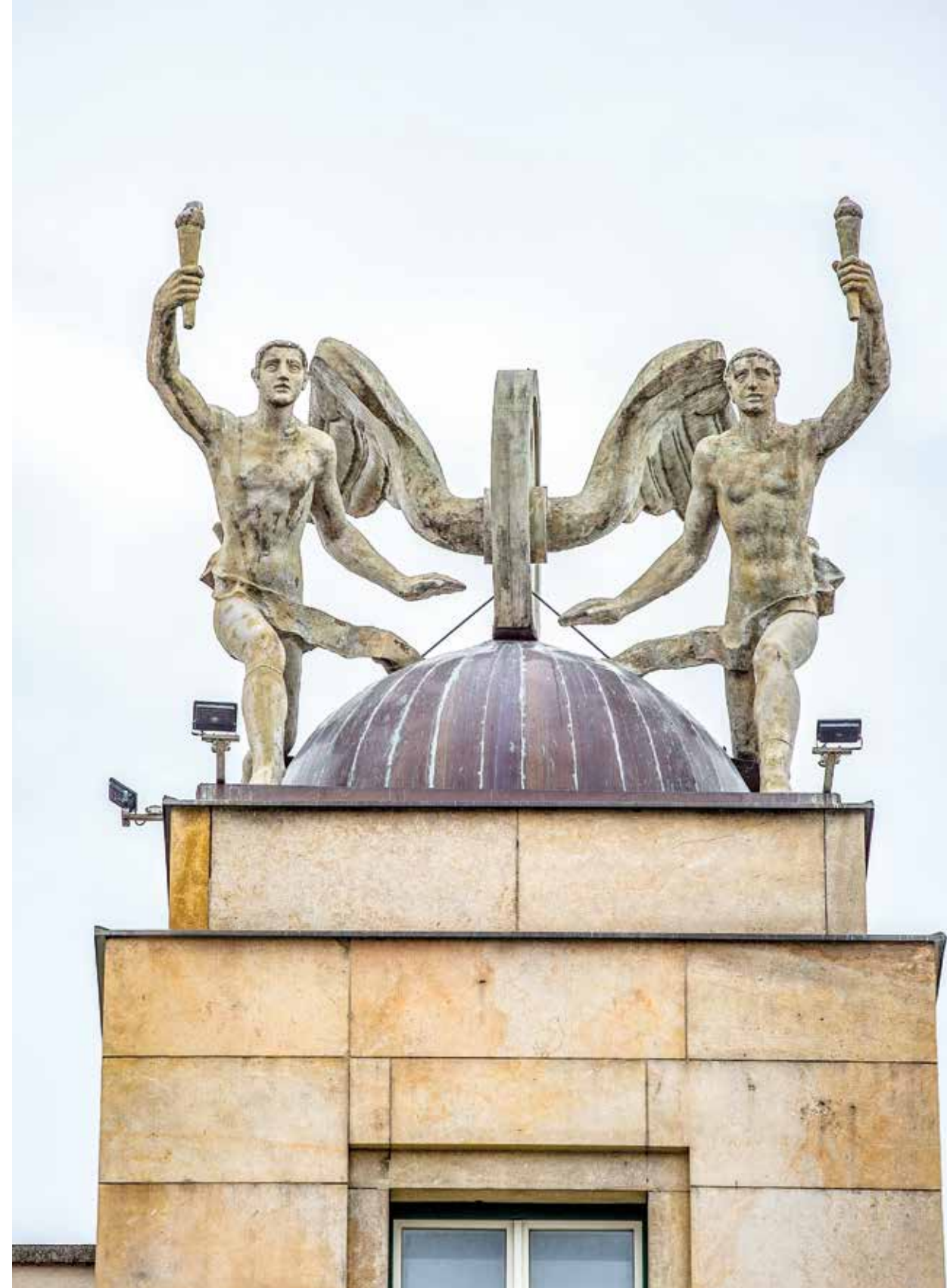

plastika Světloňoši

1935
Josef Škoda

Hradec Králové

Na nižší z průčelních věží hradeckého nádraží je umístěna bronzová figurální skupina, která symbolizuje cestu, propojování vzdálených míst a ochranu na této pouti. Po stranách okřídleného kola jakožto symbolu železnic běží dvě klasické, atletické figury s pochodní, které naznačenou cestu projasňují a provázejí. Využitá tematika křídel a dynamického pohybu odkazuje k tradičním motivům spojeným s antickým bohem Merkurem, patronem a ochráncem cestovatelů, pošt a obecně komunikace a propojování lidí a světů.

obrazy Zámek a Velký rybník

1869
Hugo Ullik

Doksy

Dvojici obrazů – Velkého rybníka, dnešního Máchova jezera, a zámku v Doksech – vytvořil pro hraběcí čekárnu rodiny Valdštejnů v roce 1869 krajinář, ilustrátor a malíř divadelních dekorací Hugo Ullik (1838–1881). Jeho tvorba se nese ve stylu romantické krajinářské školy a je ovlivněna dílem Maxe Haushofera, který se stal třetím učitelem krajinářství na pražské výtvarné akademii (jedním z jeho žáků byl také Julius Mařák). Pro svá díla Ullik často vyhledával pitoreskní a idylické scénérie starých hradů nebo historizujících městských panoramat. Na malbách z Doks vidíme jeho typický sumární a prosvětlený malířský styl, odlehčený štětcový přednes (ovlivněný jeho zkušeností s malbou pro divadlo) a jemnou, až pastelovou barevnost, kterou už dříve využíval i Max Haushofer.

keramický reliéf

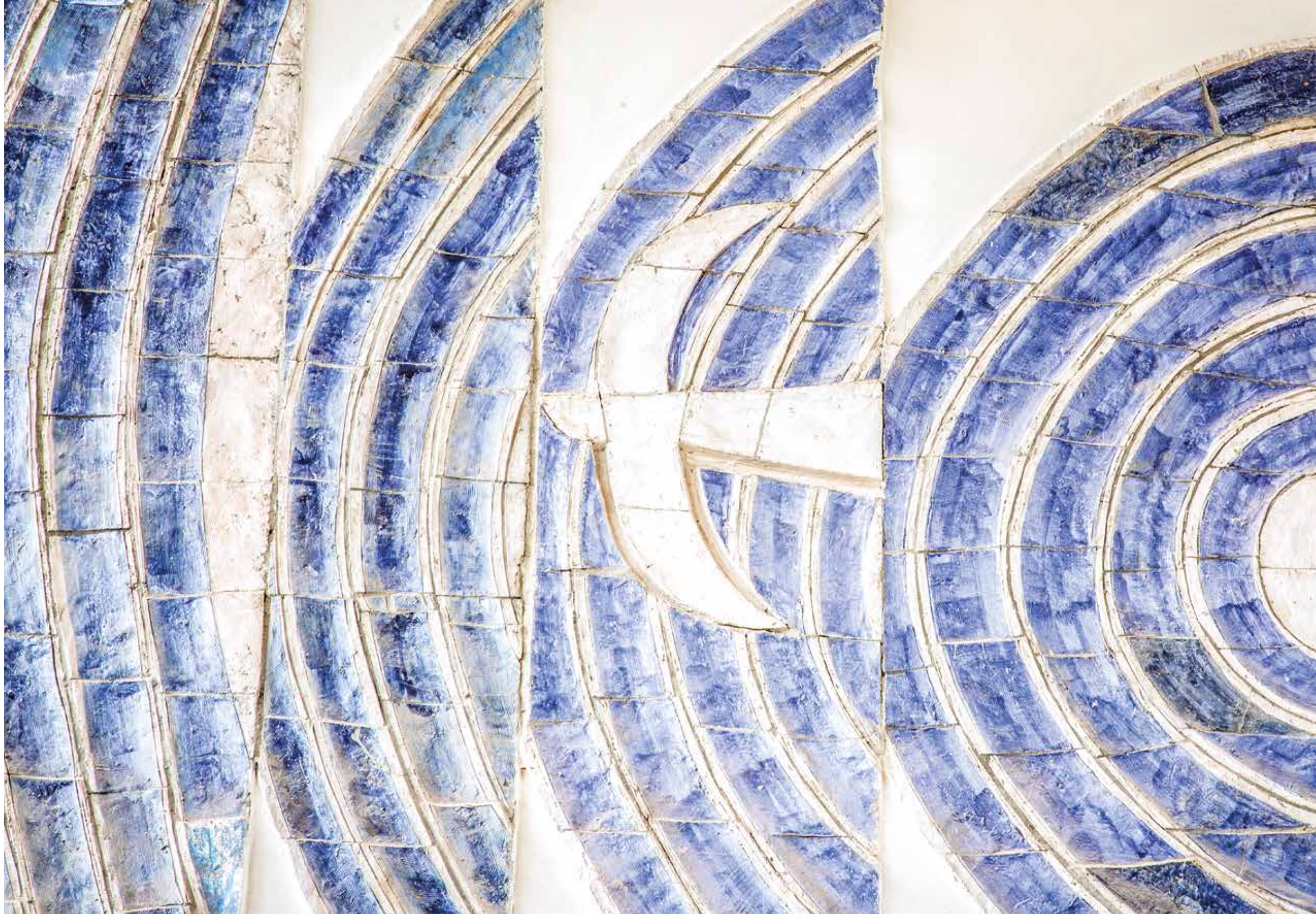
Rychlá kola

1981

Josef Velčovský a Jiří Váp

Kopřivnice

Nová nádražní budova v Kopřivnici měla být podle původních představ dekorována tématy výrobků místní automobilky Tatra, ale pro finální umělecké dílo byl nakonec zvolen více abstraktní a nadčasový motiv symbolizující cestu, pohyb a nebeskou klenbu. Reliéf využívá úsporných, zčásti geometrických forem, které rozvádí rytmickým způsobem po odstupňované ploše stěny.

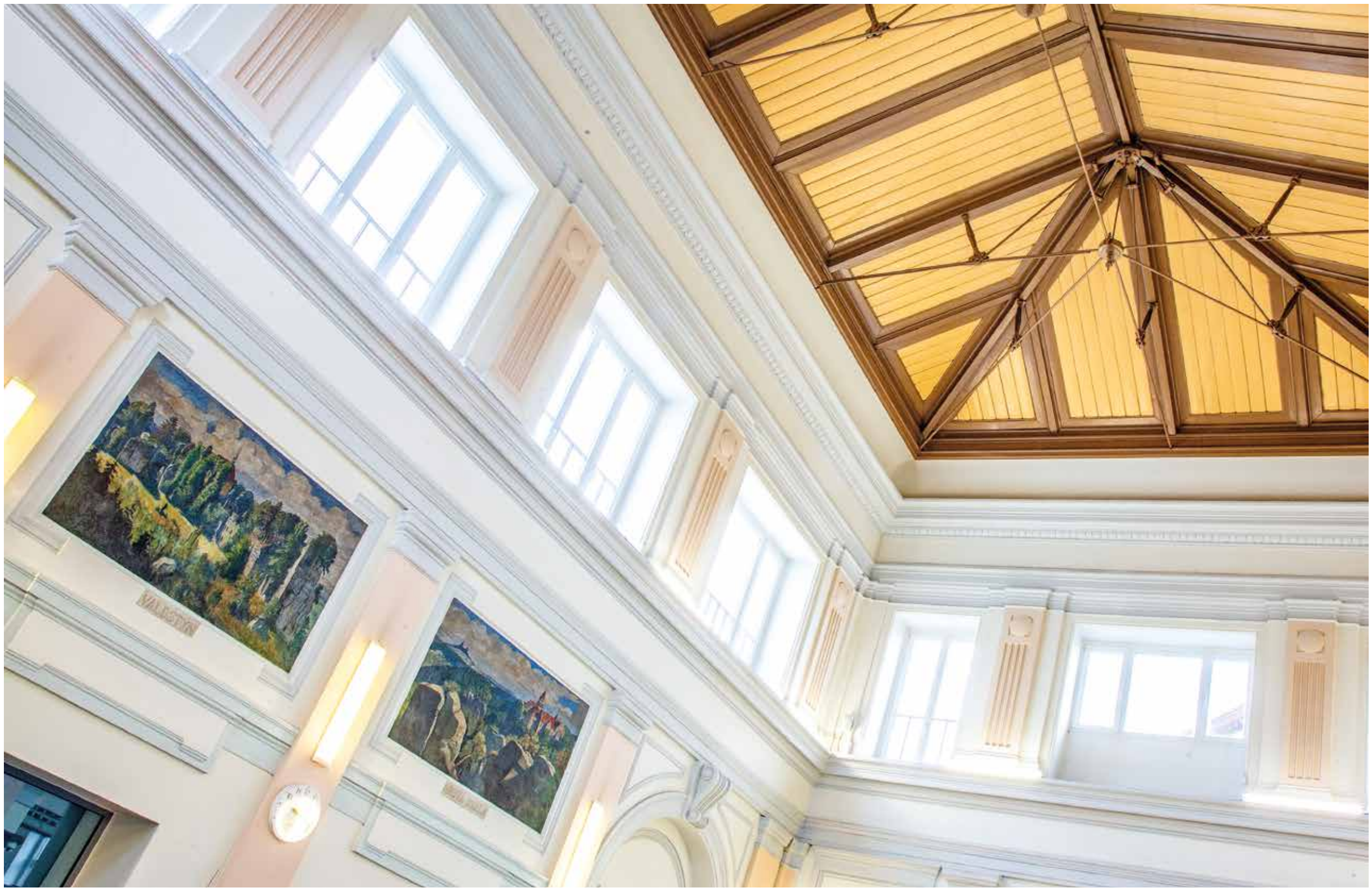
veduty z Českého ráje

1919
Karel Věk

Turnov

Nástěnné malby z roku 1919 ve vestibulu turnovského hlavního nádraží jsou dílem malíře a grafika Karla Věka (1883–1964) a znázorňují Klokočské a Betlémské skály nebo hrady Valdštýn a Hrubá Skála. Tento regionální a zároveň široce uznávaný umělec byl spoluzakladatelem Sdružení českých umělců grafiků Hollar a se svými díly se účastnil řady domácích i zahraničních výstav, mj. prestižního pařížského Podzimního salónu, kde v roce 1925 vystavoval vedle takových autorů, jako byli František Kupka nebo Amedeo Modigliani. Malby pro turnovské nádraží působí mimořádně mohutným a sumárním dojmem. Autor tu klade velký důraz na světelnou režii, která prohlubuje plasticitu výjevů.

keramické obklady s alegoriemi ročních dob a s rostlinným dekorem ve Sloupovém sále

1903

návrh Karel Ludvík Klusáček,
vyrobena v rakovnické továrně na keramiku,
takzvané Šamotce

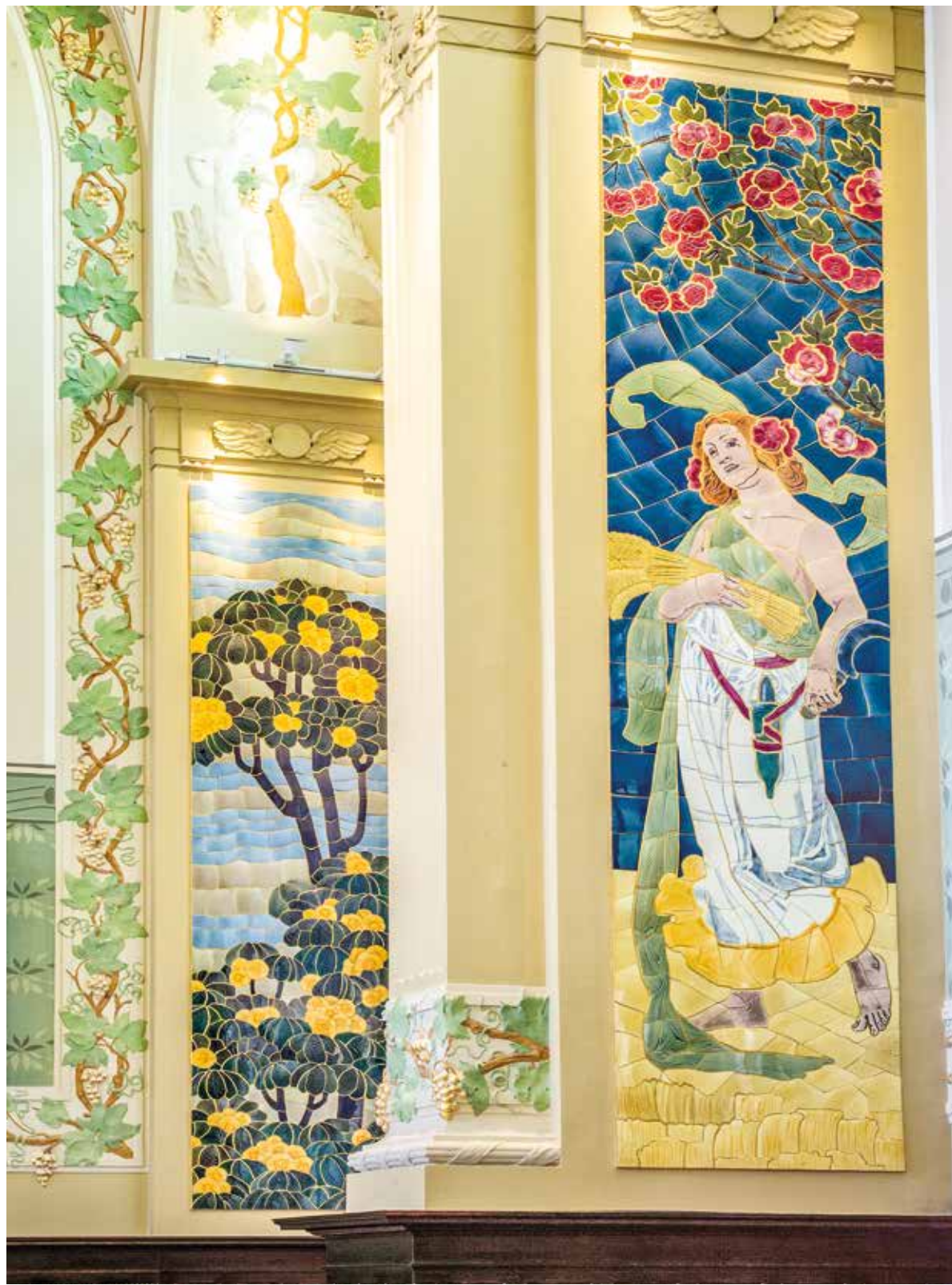
Praha hlavní nádraží

Pro výzdobu některých částí interiéru Fantovy budovy pražského hlavního nádraží byly využity mozaikové dlaždice, které souzní s celkovým secesním hávem reprezentativní stavby. Klusáček vytvářel jejich návrhy pod dojmem soudobé tvorby některých představitelů mladého uměleckého stylu, nechával se ovlivnit např. tvaroslovím Alfonse Muchy či Gustava Klimta. Díky využitému materiálu se i dnes může divák zaměřit na hlavní kvality tohoto uměleckého řemesla – na jemné a souladné barevné nuance.

památník rozloučení

2017

návrh Stuart Mason

skleněná plastika Jan Huňát

Praha hlavní nádraží

Skulptura umístěná v průchodu z nádražní haly k nástupištím připomíná záchranu 669 převážně židovských dětí, která se uskutečnila díky siru Nicholasi Wintonovi a také odvaze jejich rodičů. Památník má podobu dveří osobního vagonu typu, v němž děti odjely do bezpečí. Dveře jsou na památníku odlity z bronzu a jejich okénko tvoří skleněná plastika s otisky, respektive odlitky rukou. Na vnější straně okénka se nacházejí ruce dospělých, zevnitř se k nim natahují ruce dětí. Poslední doteky loučení se zde setkávají v působivé skleněné kompozici, která má v nádražním prostoru svoje trvalé a logické místo.

Prostřední rozloučení je symbolem odvahy a lásky všech rodičů, kteří v letech 1938 a 1939, bez ohledu na vlastní osud, posadili své děti do vlaků, se slzami v očích i v srdcích jim zamávali a posílali je do bezpečí, aby jim zachránili život. Většina rodičů zahynula během Holokaustu.

Wintonovy děti

This Farewell Memorial is a symbol of courage and love of parents who in 1938 and 1939 regardless of what their own fate awaited them, boarded their children on trains and with heartache and tears in their eyes waved good bye, sending them away to safety to save their lives. Most parents perished in the Holocaust.

Winton children

Veřejné sbírky v ČR
paní Maresová

Public donations in the UK organised by
Lady Grenfell-Baines MBE

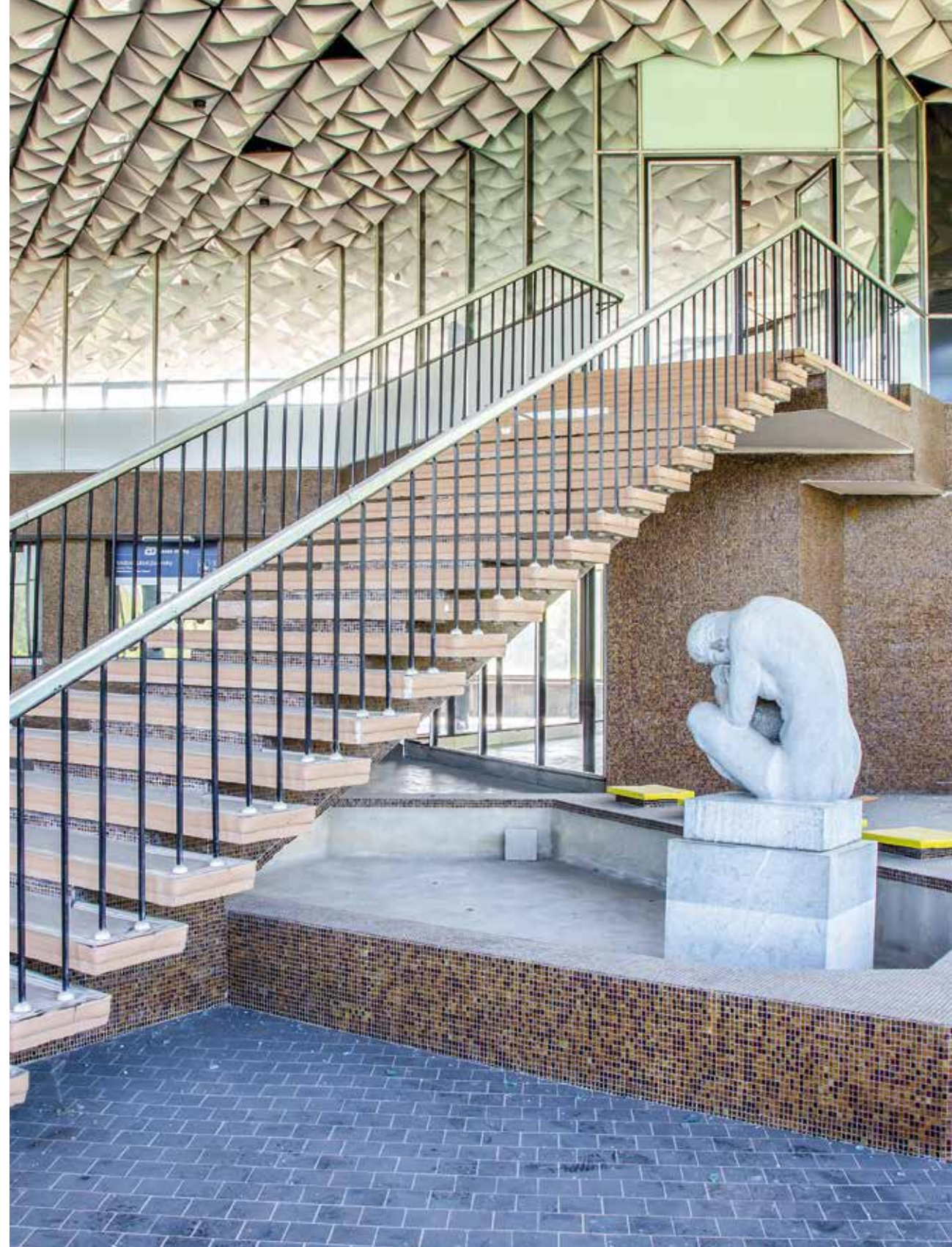

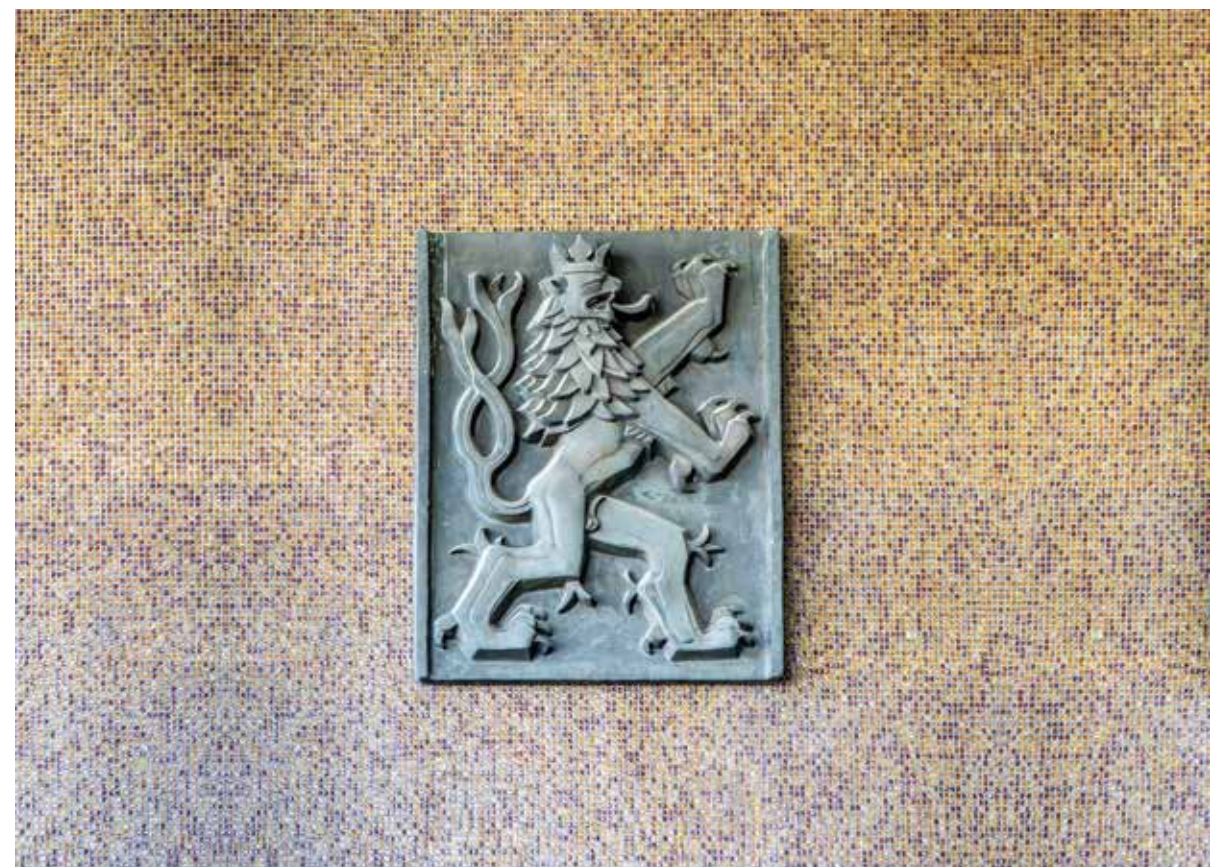
plastika Opřená

Julius Otakar Lankáš

Duchcov

Autorem pískovcové plastiky je sochař Julius O. Lankáš (1909–1991), který ve svém díle navazuje na svého učitele Jaroslava Horejce, předního představitele stylu art-deco. Socha je umístěna pod schodištěm v květinovém bazénku a spolu s dalšími uměleckými i řemeslnými detaily dotváří vysokou úroveň halového objektu nádražní budovy, realizované mezi lety 1962 a 1969 v intencích kvalitně uplatněného internacionálního stylu. Lankášova skulptura se vyznačuje splývavou, kompaktní formou, ve které mohou vyznít motivy jemných vlnovek vepsané do „impresivně“ zpracovaného povrchu kamene.

K VLAKŮM

péče o historické dědictví

Česká železnice se mění před očima – přibývají kilometry modernizovaných úseků, startuje ambiciózní projekt vysokorychlostních tratí. Stejnou pozornost ale Správa železnic věnuje i péči o odkaz našich předků. Dvoustleté architektonické dědictví v podobě nádražních budov a dalších staveb oživuje rekonstrukcemi, které zachovávají jejich duši, ale zároveň je přizpůsobují potřebám současných cestujících.

Díky Manuálu pro kultivovaná nádraží se daří zajistit, aby výjimečná architektura a umění s ní spojené nezapadly pod nánosem vizuálního smogu.

Správa železnic s hrdostí systematicky rozvíjí odkaz předchozích generací českých stavitelů, řemeslníků a železničářů, ale také umělců.

díla na dalších místech

Bystřice pod Hostýnem

Havlíčkův Brod

Karviná

Opava východ

Ostrava-Kunčice

Praha-Smíchov

Uherský Brod

Veselí nad Moravou

Vsetín

Čelákovice

České Budějovice

Cheb

Jindřichův Hradec

Jirkov zastávka

Pardubice

Praha-Libeň

Strakonice

Žďár nad Sázavou

Olomouc

Zábřeh na Moravě

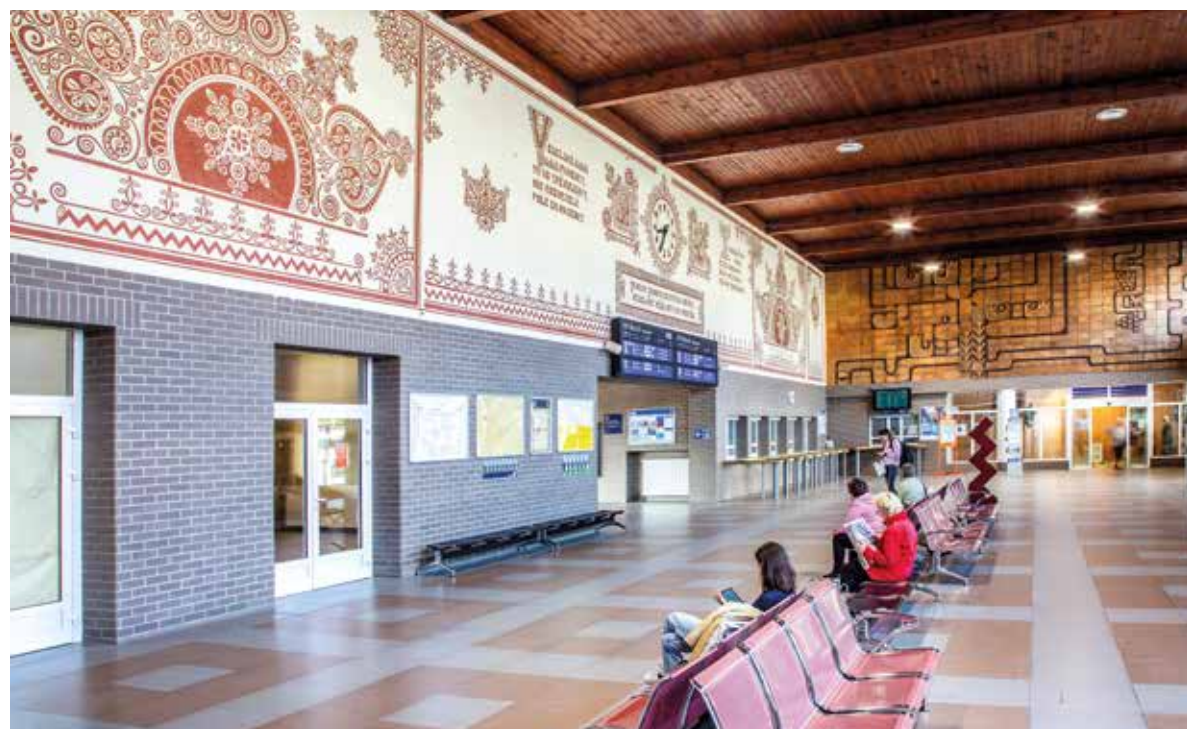

VESELSKÉ
PANENKY,
TO SÚ SPĚVULENKY,
ONI ROZVESELÁ
POLE ZA ROSENKY.

 Odjezd / Departure						
Pravidelný Time	Očekávaný Estimated	Vlak Train	Linka Line	Cíl Destina		
15:52	Os	23233	ARR	S2	Střel	
15:57	Os	13276	ARR	S23	Velké	
16:00	Os	93220	ČD	M7	Hran	
16:36	EC	122	ČD	Ex2	Prah	
17:00	Os	23237	ARR	S2	Byln	
17:00	Os	93222	ČD	M7	Hran	
17:07	Os	13277	ARR	S23	Velké	
17:32	EC	129	ČD	Ex2	Púch	
17:57	Os	13279	ARR	S23	Velké	
18:00	Os	93224	ČD	M7	Hran	
18:05	Os	23239	ARR	S2	Byln	

Z důvodu mimořádné události platí do odvolání v

ČELÁKOVICE

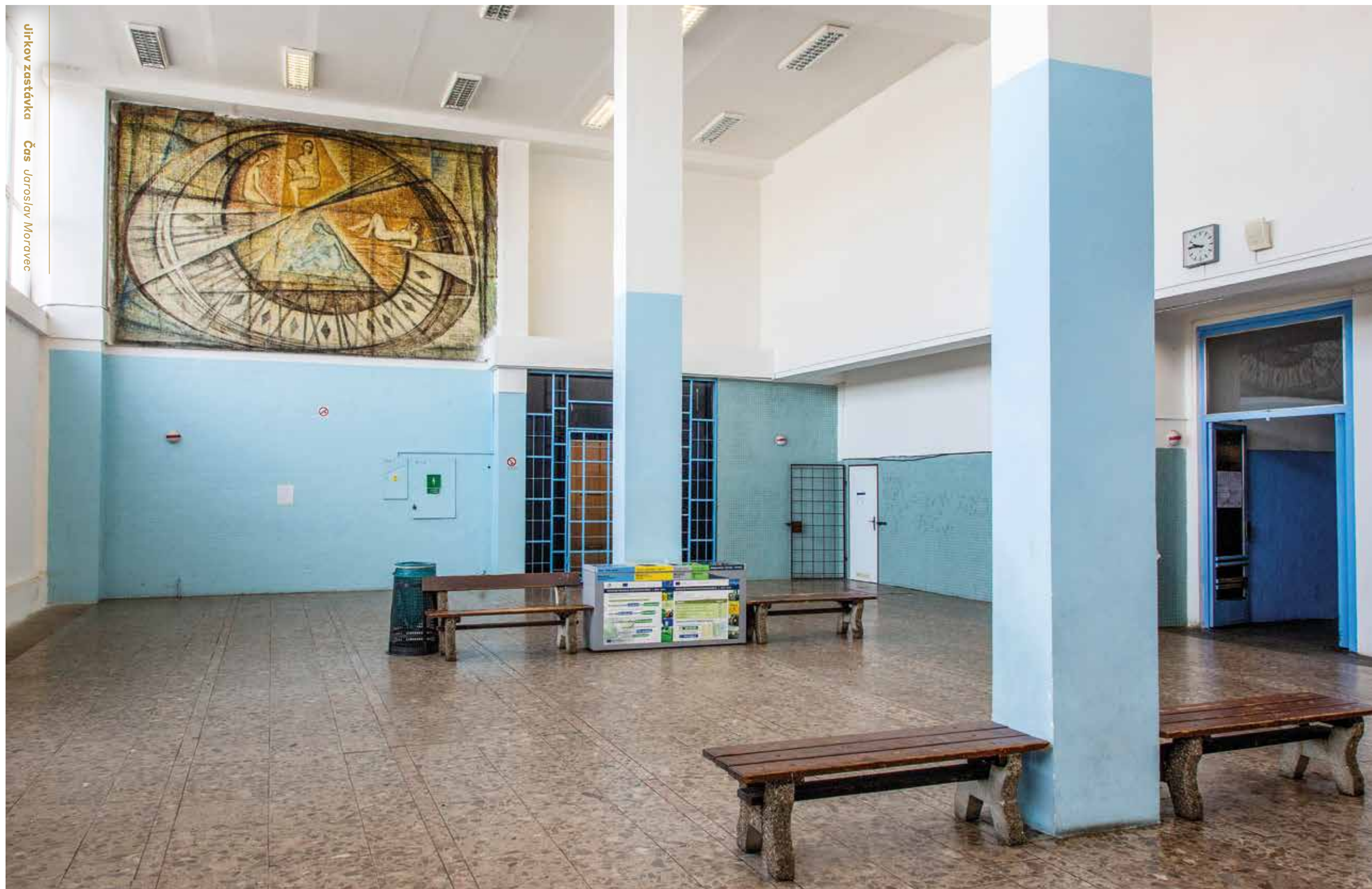
České Budějovice

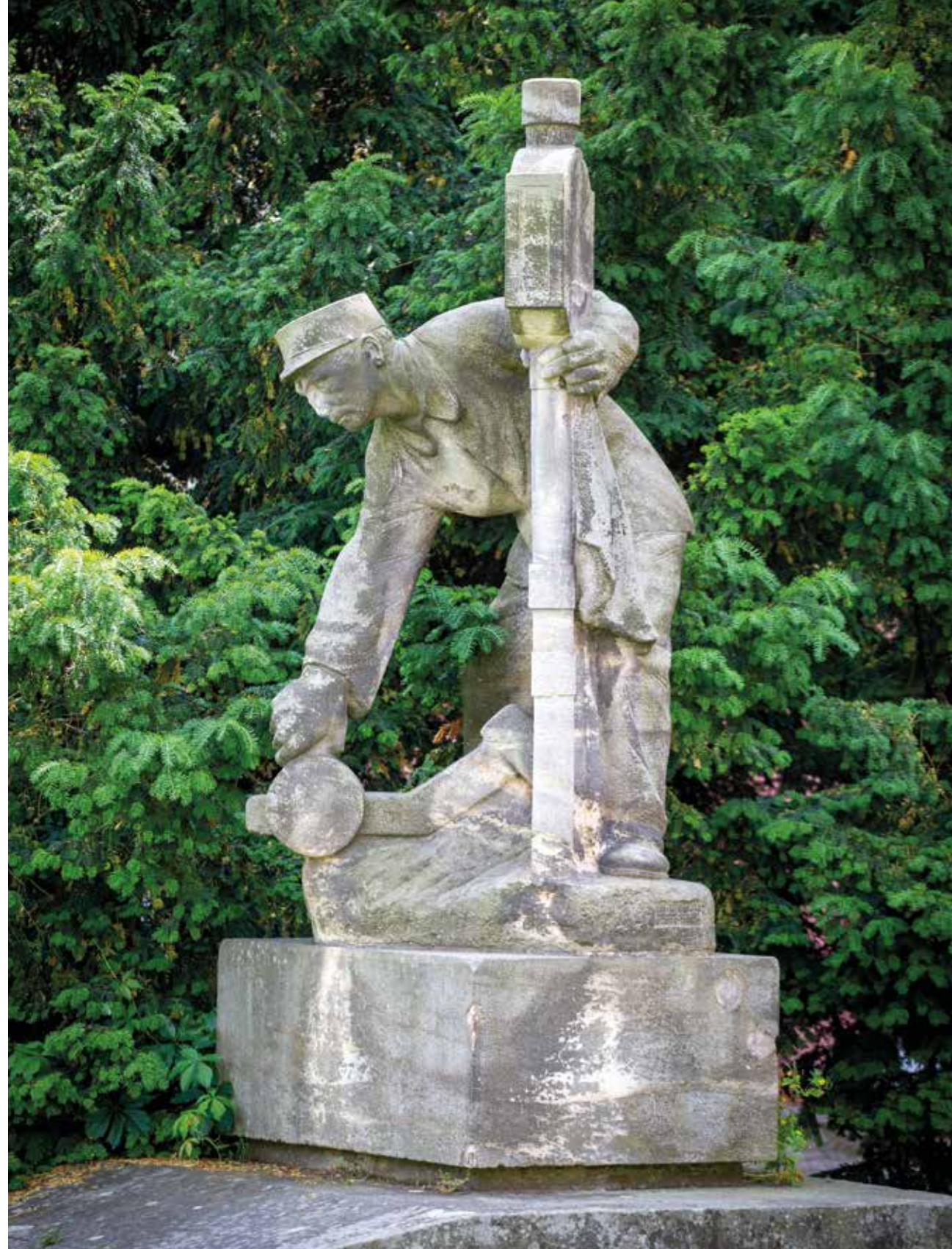

Olomouc

Zpracování publikace bylo podpořeno grantem SGS ČVUT č. SGS23/151/OHK1/3T/11 „Umělecké dílo jako součást osobní železniční dopravy“.

Zpracování publikace bylo podpořeno z Programu na podporu aplikovaného výzkumu v oblasti národní a kulturní identity na léta 2023 až 2030 (NAKI III) Ministerstva kultury ČR v rámci projektu Aktivní záchrana nemovitého průmyslového dědictví formou nového využití (DH23P03OVV025).

autoři textů

Karel Hájek

České vysoké učení technické v Praze

Fakulta stavební, Katedra architektury

Václav Hájek

Univerzita Karlova

Fakulta humanitních studií, Katedra teorie umění a tvorby

Za Správu železnic

výběr uměleckých děl *Vlastimil Novotný*

vedoucí projektu *Kateřina Matásková*

fotografie *Michal Málek*

grafická úprava *Martina Pechová*

jazyková korektura *David Kabele, Pavel Tesař*

vydavatel *Správa železnic, státní organizace*

Správa železnic 2025

